

Kartläggning av pågående arbete i Österåkers kommun rörande hedersrelaterad problematik.

Definition

Regeringens beskrivning och definition av hedersrelaterat våld och förtryck

Regeringen har i sin Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer (Skr. 2007/08:39) på ett tydligt sätt beskrivit och definierat hedersrelaterat våld och förtryck:

”När det gäller hedersrelaterat våld och förtryck är kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet central och starkt knuten till kollektivet. I hederstänkandet står föreställningar om oskuld och kyskhet i fokus och familjens rykte och anseende ses som avhängigt flickors och kvinnors faktiska eller påstådda beteende. Detta förhållande kan vara mer eller mindre uttalat och kontrollen kan sträcka sig från vardagliga former av begränsningar i flickors och kvinnors liv som berör exempelvis klädval, socialt umgänge och rörelsefrihet till livsval som utbildning, jobb och giftermål och skilsmässa. I sin mest extrema form resulterar hederstänkandet i hot om våld och våld, inklusive dödligt våld. Det hedersrelaterade våldets kollektiva karaktär innebär att det kan finnas fler förövare av båda könen och att offren kan vara både kvinnor och män samt flickor och pojkar. Det kan också innebära att våldet sanktioneras av familjen och den närmaste omgivningen, även av andra kvinnor.”

I rapporten *Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och sambällets utmaningar - En kartläggning i Göteborg, Malmö och Stockholm 2017–2018* framförs att uppfattningen om att hedersrelaterat våld och förtryck enbart handlar om heteronormativa relationer mellan könen leder till att många barn och unga utsatthet inte uppmärksammas. Arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck präglas fortfarande av bilden av att den utsatta är en heterosexuell flicka eller ung kvinna. Personer med funktionsnedsättningar, pojkar och män, ensamkommande barn och unga, samt hbtq-personer riskerar därmed att osynliggöras när de inte passar in i den mall man skapat för att identifiera utsatta. Unga hbtq-personer med intellektuella funktionsnedsättningar är särskilt sårbara.

En av de saker som skiljer hedersrelaterat våld och förtryck från andra typer av våld i nära relationer är att våldet syftar till att bevara, eller återupprätta, en familjs heder inför en specifikt definierad omgivning. I den bemärkelsen är hedersvåldet överlagt och publikt vilket betyder att det har ett uttalat mål som endast kan uppnås när den omgivning man räknar som sin egen får kännedom om att våldet har utövats. Parallellt med det publika våldet förekommer en rad våldshandlingar som sker i det fördolda och kan ses som utslag av mäns våld mot kvinnor, vuxnas våld mot barn eller annan social problematik.

Det är viktigt att poängtera att hedersvåld inte är kopplat till någon specifik religion eller något särskilt land. Det finns i många samhällen och handlar ofta om traditioner och oskrivna regler som finns inom vissa grupper.

Tillvägagångssätt

Underlaget till kartläggningen har inhämtats från olika aktörer och företrädare för olika verksamheter i kommunen som möter barn och ungdomar och/eller arbetar främjande och förebyggande. De verksamheter och funktioner som ingått i kartläggningen är enheten för barn och unga hos socialförvaltningen, skolledare, förskolechefer, centrala elevhälsan, fritidsgårdsenheten, föreningslivet genom fritidskonsulenten, ungdomsmottagningen, verksamheten för det kommunala aktivitetsansvaret, Trygg i Österåker och integrationsenheten.

Metoderna som har använts för att kartlägga det lokala läget i kommunen är enkätundersökningar, dialogmöten i grupp och enskilt med representanter från kommunala verksamheter och funktioner, samt frågeunderlag. För att sätta in det lokala läget i en större kontext har kunskapsinhämtning skett från aktuell forskning, statliga styrdokument och pågående nationellt arbete.

Pågående arbete i Österåkers kommun

Origo

Origo är ett samarbete mellan kommunerna i Stockholms län, Polismyndigheten i Stockholms län och Region Stockholm. Origo består av ett arbetsteam med yrkesverksamma från olika myndigheter som samarbetar under ett och samma tak. På Origo finns: en enhetschef, fyra kuratorer, en polis och en barnmorska. Verksamheten erbjuder anonyma stödsamtal till ungdomar samt konsultativt stöd till yrkesverksamma och utgör ett komplement till det lokala arbetet i stadsdelar och kommuner. De hjälper till med fakta, konkreta råd, informationsmaterial, utbildningar samt stöd och vägledning i enskilda ärenden. De kan också hänvisa till andra som är kunniga inom området.

Unga har alltid möjlighet att vara anonyma i sin kontakt med Origo och behöver inte uppge hemkommun för att få stöd. Under 2018 har Origo haft samtal/givit stöd till 4 ungdomar som uppgett Österåker som hemkommun.

Skola, förskola och central elevhälsa

Inledningsvis skickades en enkät (bilaga 3) ut till samtliga skolledare och förskolechefer, så väl kommunala som fristående. Enkäten har omfattat frågor om upplevd förekomst av hedersrelaterad problematik samt frekvens av förebyggande och åtgärdande arbete på området. Enkäterna följdes upp av ett dialogmöte där reflektioner och iakttagelser diskuterades.

I enkätsvaren uppgav endast ett par av rektorer och förskolechefer att de misstänkt att barn/elever i deras verksamhet varit utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Under det efterkommande dialogmötet med de kommunala rektorerna utgick diskussionen från den lista av tecken på hedersrelaterad problematik i skolmiljö från Skolverkets stödmaterial om *Hedersrelaterat våld och förtryck – Skolans ansvar och möjligheter*:

- Bevakning/misstanke om bevakning av syskon eller andra familjemedlemmar
- Olika villkor för syskons deltagande i sociala sammanhang
- Kontroll av barns och ungas klädsel eller olika kläd- och beteendekoder i och utanför skolan
- Kontroll av fritiden, exempelvis att eleven inte får delta i aktiviteter utanför skolan
- Barn och ungdomar som inte tillåts delta i vanligt förekommande skolaktiviteter till exempel klassresa med övernattnings, musikundervisning, idrottsundervisning, könsblandad simundervisning och sex- och samlevnadsundervisning.
- Barn och ungdomar som inte tillåts delta i vanligt förekommande fritidsaktiviteter såsom att gå på gym, dansa, simma, spela i ett band, gå på fritidsgård, etc.
- Bekräftat eller misstanke om att barnet/ungdomens familj vill ha kontroll över vänskapsrelationer, nutida och framtida kärleksrelationer samt sexualitet.
- Föräldrar som drar sig undan all kontakt med skolan och föräldrar som motsätter sig stödinsatser från skolans sida
- Oro över att eleven ska föras ut ur landet under lov eller utlandssemester för att bli bortgift
- Upptäckt av konkreta planer på äktenskap mot elevens vilja
- Oro över att familjen ska få reda på att eleven är homosexuell, bisexuell eller transperson
- Uppvisade symtom som kan vara en konsekvens av att en flicka är könsstympad.
- Önskan om att ”återställa” sin ”mödomshinna” eller slidkrans eller tvingas till ”oskuldskontroll” för att söka oskuldssintyg eller oskuldsoperation.
- Psykiskt våld i form av begränsningar, ryktesspridning, kontroll, hot och trakasserier.
- Hot om våld mot närstående som exempelvis drabbar de utsattas partners, påtryckningar av skolkamrater, vänner och familj eller andra att utöva våld och förtryck mot andra närstående.

Under diskussionen framkom att 50% av rektorerna de senaste två åren upplevt en eller flera av ovanstående tecken och/eller misstänkt hedersrelaterad problematik. Majoriteten av gruppen har jobbat förebyggande kring frågan genom det ordinarie arbetet med likabehandlingsplaner och de olika diskrimineringsgrunderna. Flera har också vidtagit åtgärder rörande elever, exempelvis genom anmälan till socialtjänst. Rektorerna understryker vikten av att ha fingertoppskänsla och vara observant vid misstanke om hedersrelaterad problematik. Man måste kunna frångå fastställda rutiner för att kunna hjälpa dessa barn och ungdomar och inte riskera att de utsätts för ännu större risker. Ett exempel kan vara att inte rapportera frånvaro vid besök hos stödinstitutioner under skoltid. Ett par av rektorerna har använt sig av Origo och är nöjda med det stöd de fått. Det finns också tankar i gruppen om hur man skulle kunna utveckla arbetet med hedersrelaterad problematik och inkludera det mer i hälsofrämjande arbetet. Gruppen lyfter också att stödmaterialet från Skolverket är aktuellt och bra.

Gruppen med kommunala förskolechefer uppfattar frågan som aktuell men något avlägsen. Problematiken upplevs inte synlig inom målgruppen små barn utan är något som visar sig tydligare högre upp i åldrarna. Det har i enstaka fall förekommit barn som haft långa frånvaroperioder utan att vårdnadshavarna meddelat orsak, något som kan leda till orosanmälan och tyda på hedersrelaterad problematik i hemmet. Här lyfts vikten av att tidigt informera samtliga vårdnadshavare om vad som kan föranleda en orosanmälan till socialtjänsten.

Det som framträder tydligare i gruppen små barn är vårdnadshavarnas åsikter om vad som är accepterade beteenden hos pojkar respektive flickor. Något som inte per automatik behöver vara kopplad till en hederskontext, men som likväl skulle kunna vara det. I genusfrågan arbetar enheterna

på olika sätt med barnen genom exempelvis likabehandlingsplaner, barnskyddsronder samt diplomering via *Jämställt* som erbjuder utbildningar om jämställdhet och normkritik till skolor, förskolor, föräldrar, företag, organisationer och myndigheter. Det kan dock innebära en utmaning i de fall vårdnadshavarna har en stark åsikt som går emot förskolans värdegrund och uppdrag.

Förskolecheferna är eniga i sin önskan om mer kunskap om hedersrelaterad problematik riktat specifikt mot små barn.

Inom den centrala elevhälsan har personalen gemensamt gått utbildningar i ämnet och arbetar genom hälsosamtalen bland annat med frågor om könsstympling.

Socialförvaltningen – enheten för barn och unga

Enheten uppfattar inte att hedersrelaterade problem förekommer i en majoritet av ärenden. Sådant som släkter utsätter barn för, oavsett hederskontext eller inte, är enheten van att hantera så man ser inte sådana frågor som ett särskilt problem. Det finns därför inte heller någon särskild statistik just för hedersrelaterade problem. Ärenden hanteras på samma sätt men man uppger ändå att det är av vikt att täcka in hedersperspektivet. Personalen inom enheten känner sig väl rustade att hantera hedersproblematik. Kontakt med Origo sker vid behov och enheten är nöjd med resursen och de konsultationer man haft. Samarbete med skolor sker på individnivå. Något pågående förebyggande arbete förekommer inte i dagsläget.

Ungdomsmottagningen

På Åkersberga ungdomsmottagning sker såväl förebyggande som åtgärdande arbete rörande hedersrelaterat problematik. Under de senaste två åren har ett 40-tal ungdomar och unga vuxna i åldern 12-23 år förekommit på ungdomsmottagningen med problem som kan härröras till hedersrelaterat våld och förtryck. Allt ifrån kontrollerande familjer eller partners till fysiska problem i samband med tidigare utförd könsstympling. En av anledningarna till att ungdomsmottagningen har fångat upp dessa ungdomar kan vara den tydliga informationen till ungdomarna om personalens sekretess gentemot vårdnadshavare. Det förebyggande arbetet sker genom information i frågan under klassbesök, affischering och utdelning av broschyrer samt frågor och upplysning i de enskilda samtalen. De senaste åren har ungdomsmottagningen också haft grupper med ensamkommande/nyanlända ungdomar med information om Sveriges lagstiftning, sex och samlevnadsundervisning, kroppskunskap, m.m.

I denna information benämns också manlig omskärelse kontra kvinnlig könsstympling.

Personalen vidareutbildas kontinuerligt i ämnet och har tät och god kontakt med Origo. Ungdomsmottagningen har i individärenden som rör hedersrelaterad problematik samverkat med elevhälsan, skolpersonal, socialtjänst, BUP, Unga Vuxna, Vuxenpsykiatri samt hänvisat till Origo och informations- och stödlinjer.

Föreningslivet

I dialog med kommunens fritidskonsulent framkommer att det inte finns något pågående samarbete mellan kommun och föreningsliv kring just hedersrelaterad problematik. Det finns dock ett stort intresse hos kommunens föreningar att jobba med/utbildas i ämnen som berör

trygga idrottsmiljöer. Det satsas stort på detta från Riksidrottsförbundet i samband med att Barnkonventionen blir lag och i och med idrottens utvecklingsresa; Strategi 2025. Ett utbildningsprogram kommer att utvecklas tillsammans med Stockholmsidrotten, eventuellt kan frågor om hedersproblematik komma att omfattas av det. Det finns idag inga indikationer på att föreningarna i kommunen upplever hedersproblematik. Det behöver inte innebära att det inte förekommer, bara att det inte syns eller uppmärksammas.

Trygg i Österåker och Integrationsenheten

Tidigare har problematiken kring hedersrelaterat våld och förtryck benämnts inom ramen för *handlingsplanen för våldsbejakande extremism*. Inför en uppdatering av denna handlingsplan planeras formuleringarna kring hedersrelaterat våld och förtryck att flyttas till den *handlingsplan rörande våld i nära relationer* som håller på att arbetas fram inom enheten.

Inom Trygg i Österåker och integrationsenheten pågår förutom arbetet med ovanstående handlingsplan inget specifikt eller övergripande arbete i en hedersrelaterad kontext. Inom ramen för det förebyggande arbetet planeras genomförandet av Toleransprojektet som bygger på en riktad insats för att möta de ungdomar och grupper i skolan som det finns social oro kring. Ungdomar får i Toleransprojektet reflektera över etiska dilemman, personligt ansvar och människovärde samt träna sin förmåga till samarbete, empati och problemlösning i en historisk kontext. Toleransprojektet är ett förebyggande arbete med elever i åk 8 för att minska en antisocial utveckling och förhindra rasism och våldsbejakande extremism. I detta material kan också frågor rörande hederskultur att beröras för att sprida medvetenhet och kunskap i frågan. Trygg i Österåker och integrationsenheten ställer sig positiva till ökad kunskap, kompetensutveckling och förvaltningsövergripande samarbete rörande hedersrelaterad problematik och förebyggande arbete.

Fritidsgårdarna

Inom fritidsgårdsverksamheten uppfattas inte hedersrelaterat våld och förtryck som synligt eller förekommande och därför pågår inget aktivt arbete med frågan. Anställda inom personalgruppen har dock deltagit i en föreläsning om hedersrelaterat våld, så viss kunskap finns om en situation skulle uppstå. Verksamheten är HBTQ-certifierad och arbetar aktivt med sina besökare kring frågor om alla människors lika värde. Verksamheten ställer sig positiv till att delta i vidare utbildning i ämnet.

LUPP

Utredningen har fokuserat på att kartlägga det arbete som pågår i den kommunala organisationen rörande hedersrelaterat våld och förtryck, men har också inneburit att verksamheternas uppfattning av problematikens omfattning har lyfts. Någon kartläggning bland barn och elever har inte gjorts specifikt kring hedersrelaterat våld och förtryck men något som skulle kunna spegla förekomsten av hedersproblematik hos kommunens skolelever är resultat från livsstilsenkäten LUPP. LUPP genomförs var tredje år i åk 8 och åk 2 på gymnasiet. Enkäten har en genomgående hög svarsfrekvens som ger tillförlitliga svar. I LUPP ställs frågan *Får du gifta dig med vem du vill?* vars svar bland annat skulle kunna indikera en hedersrelaterad problematik. (Bilaga 2) I den senaste mätningen som genomfördes 2016 uppgav 87% i åk 8 och 91% i år 2 på

gymnasiet att de får gifta sig med vem de vill. Sammanlagt 5% av eleverna uppger att de inte får gifta sig med vem de vill. Resterande uppger att de inte vet.

Förvaltningens slutsatser

Efter genomfört kartlägningsarbete är förvaltningens slutsats att hedersrelaterad problematik förekommer, om än inte i någon omfattande utsträckning. De personalgrupper som främst kommer i kontakt med barn och unga med en hedersrelaterad problematik är ungdomsmottagningen, skolan och barn- och ungdomsenheten inom socialtjänsten. Inom de andra verksamheterna finns en medvetenhet om problematiken men man upplever den inte som vanlig eller synlig. Däremot poängteras att detta inte behöver bero på att det inte förekommer, utan att kunskap kring ämnet saknas vilket gör att det är svårt att upptäcka.

Med undantag från ungdomsmottagningen sker det inget systematiskt arbete med fokus på hedersrelaterad problematik i de verksamheter som ingått i kartläggningen. Inom skola och socialtjänst förekommer ett visst förebyggande och åtgärdande arbete.

Det finns en efterfrågan om ökad kunskap kring hedersrelaterad problematik kopplat till den målgrupp respektive verksamhet arbetar med och det finns en önskan om förvaltningsöverskridande samverkan i frågan.